

KATARZYNA ANDREJUK
Instytut Filozofii i Socjologii PAN

CZEGO UCZĄ PORADNIKI DLA IMIGRANTÓW? OBRAZ POLSKIEJ RELIGIJNOŚCI ORAZ RELACJI GENDEROWYCH W INFORMATORACH DLA CUDZOZIEMCÓW

Polska staje się dla imigrantów coraz popularniejszym krajem docelowym. Wymaga to rozwijania na większą skalę polityki integracji cudzoziemców. Obejmuje ona nie tylko długofalowe programy inkluzji ludności napływowej do różnych sfer życia społecznego, ale również doraźne działania mające na celu ułatwienie imigrantom pierwszego okresu pobytu w nowym kraju. Informatory dla cudzoziemców, zawierające opis kraju przyjmującego i praktyczne porady, stanowią element polityki adaptacyjnej i zarazem jedno z pierwszych narzędzi integracji, z jakimi styka się imigrant po przybyciu. Informatory i poradniki są nie tylko zbiorem wskazówek dla cudzoziemców, ale również autoportretem społeczeństwa przyjmującego, określającym najważniejsze zasady porządku społecznego, kluczowe wartości oraz preferowany model wielokulturowości. Wykraczają przy tym poza prostą funkcję informacyjną: stawiają przed sobą także (w niektórych wypadkach przede wszystkim) zadanie edukacji obcokrajowców do życia w nowym kraju. Wyznaczają dziedziny, w których imigranci mogą zachować dotychczasowe wartości kulturowe, oraz kwestie, w których muszą podporządkować się zasadom społeczeństwa przyjmującego, jak również określają granice między tymi dwiema sferami.

Rolę informatorów dla imigrantów w kształtowaniu obrazu społeczeństwa przyjmującego i głównych ram procesu integracji opisywała kanadyjska badaczka Shauna Wilton (2009), analizując publikacje informacyjne i poradnikowe dla imigrantów wydawane w krajach typowo imigracyjnych: Kanadzie, Szwecji oraz Holandii. Wilton skupiła się na kwestiach prezentacji ról społecznych kobiet i mężczyzn w tego typu poradnikach. Wykazała, że w informatorach

dla imigrantów buduje się zasadniczą opozycję między podejściem do gender oraz feminizmu w krajach przyjmujących (przedstawionych jako promujące równouprawnienie) i w krajach wysyłających (przedstawionych jako dyskryminujące). Pomaga to w budowaniu przeciwstawienia krajów przyjmujących — liberalnych i otwartych — oraz krajów wysyłających — cywilizacyjnie zacofanych.

Analiza Wilton dotyczyła jedynie publikacji powstających w instytucjach państwowych. Jednak wizerunek kraju przyjmującego oraz podstawowe zasady integracji cudzoziemców są kształtowane nie tylko przez agendy państwowe reprezentujące oficjalną politykę państwa. Istotnym aspektem integracji są działania adaptacyjne podejmowane przez organizacje pozarządowe; są to nieraz jedne z pierwszych instytucji funkcjonujących w państwie przyjmującym, do których zwraca się imigrant. Przedmiotem poniższej analizy informatorów dla cudzoziemców będą poradniki wydawane zarówno przez instytucje państwowe, jak i przez powszechnie rozpoznawane i działające na szeroką skalę organizacje pozarządowe. Porównanie tych dwóch narzędzi integracji pozwoli wychwycić podobieństwa oraz różnice w wizerunku kraju przyjmującego, proponowanych wzorach integracji czy podstawowych wartościach społecznych propagowanych na szczeblu instytucji państwowych i pozapaństwowych.

Analiza informatorów dla cudzoziemców odwołuje się do założeń krytycznej analizy dyskursu, stosowanej od lat dziewięćdziesiątych do badania treści mass mediów oraz przekazów i debat politycznych w celu opisu ukrytych założeń dotyczących społecznych nierówności, dyskryminacji czy rasizmu. Krytyczna analiza dyskursu, której podstawowe założenia rozwinął holenderski językoznawca Teun A. van Dijk (2001), polega na badaniu, w jaki sposób relacje władzy, społecznie sankcjonowana przemoc oraz nierówności są wdrażane, powielane i umacnianie za pośrednictwem pisemnych oraz mówionych przekazów w konkretnym kontekście politycznym. Zakłada, że żaden dyskurs nie jest wolny od wartościowań. Kontrola nad dyskursem publicznym stanowi istotny zasób symboliczny; grupy, które kontrolują najbardziej wpływowe sfery tego dyskursu, tym samym mają więcej możliwości, aby kształtować oraz kontrolować przekonania, postawy i praktyki społeczne innych ludzi.

Odbiorcy zwykle akceptują informacje, przekonania i opinie przekazywane podczas praktyk dyskursywnych przez osoby, które postrzegają jako autorytety, na przykład naukowców, ekspertów, znane media czy instytucje publiczne. W niektórych sytuacjach (takich jak nauka w szkole czy przygotowanie do wejścia w nowe środowisko społeczne) adresaci komunikatów są wręcz zobligowani do zaakceptowania przekazywanych postaw i ocen w formie zamierzonej przez nadawcę dyskursu. Dzieje się tak również dlatego, że alternatywne źródła wiedzy są trudno dostępne albo niedostępne w ogóle (Nesler i in. 1993; Giroux 1981; zob. van Dijk 2001).

Niekiedy dyskurs zawiera elementy manipulacji, definiowanej jako symboliczna przemoc dążąca do legitymizacji nierówności społecznych, wywieranie

wpływu na odbiorców w celu potwierdzania dyskryminującego obrazu świata, który uprzywilejowuje nadawcę komunikatu. Nie każdy dyskurs ma charakter manipulacji, ale w przypadku zaistnienia pewnych okoliczności prawdopodobieństwo zmanipulowania odbiorcy jest większe. Teun van Dijk uznał, że dyskurs częściej ma cechy manipulacji, jeżeli jego odbiorcy nie dysponują wystarczającą wiedzą na dany temat i nie mogą sformułować kontrargumentów. Ponadto manipulacji sprzyja dyskurs prowadzony w kontekście silnych emocji albo traumy, która czyni odbiorców szczególnie wrażliwymi na przekaz. Kolejnym kontekstem sprzyjającym manipulacji w dyskursie jest status nadawcy przekazu, jego (ich) przynależność do elity, wysoka pozycja społeczna i zawodowa (van Dijk 2006).

Podkreśla się szczególne znaczenie krytycznej analizy dyskursu z perspektywy *gender studies*, jako badania umożliwiającego usystematyzowaną refleksję nad dynamiką konstruowania płci kulturowej w procesie komunikacji (Krzyżanowska 2013). Ma to szczególne znaczenie dla podejmowanej tu tematyki. Przeprowadzając analizę dyskursu o relacjach rodzinnych w polskich mediach, Natalia Krzyżanowska ujawniła obecny w nich resentyment dotyczący przeszłości, z przypisywaną jej uległością, zależnością kobiet, a jednocześnie tęsknotę za utraconą pozycją mężczyzny jako głowy rodziny. Przemycaniu określonych wartości czy ideologii do komunikatu służą różnorodne strategie dyskursywne związane ze sposobem konstruowania tekstu. Michael Meyer (2001) wyodrębnił strategie dyskursywne referencji (nazywanie, kategoryzacja, przypisywanie do grupy), predykcji (przypisywanie pewnym podmiotom stereotypowych, ocennych cech i wartości), argumentacji (toposy), perspektywizacji (określenia sposobu raportowania, dystansowania się bądź angażowania autora komunikatu), intensyfikacji/mitygacji.

Celem moim jest odpowiedź na pytanie, jaki wizerunek polskiej religijności oraz ról społecznych kobiet i mężczyzn prezentuje się imigrantom w informatorach edukacyjnych, będących przejawem działań integracyjnych społeczeństwa przyjmującego wobec ludności napływowej. Najpierw przedstawiam sytuację wielokulturowości w Polsce, strukturę etniczną populacji oraz liczebność i pochodzenie głównych grup imigranckich. Następnie analizuję znaczenie dwóch elementów dyskursu: religii oraz gender, w świetle polskiej polityki wielokulturowości i działań edukacyjnych (integracyjnych) podejmowanych wobec imigrantów. Na koniec charakteryzuję badane informatory dla cudzoziemców oraz analizuję sposób przedstawienia kwestii religii oraz gender w tych publikacjach.

WIELOKULTUROWOŚĆ PO POLSKU: SPOŁECZNOŚCI IMIGRANCKIE ORAZ MNIEJSZOŚCI NARODOWE I ETNICZNE

Polska uważana jest za kraj dość homogeniczny pod względem etnicznym. Uwidacznia się to w kolejnych (przeprowadzanych w odstępach

dziesięcioletnich) spisach powszechnych, podczas których większość mieszkańców deklaruje narodowość polską. W ostatnim spisie powszechnym z 2011 roku wyłącznie polską identyfikację etniczno-narodową zadeklarowało ponad 35 250 000 osób z 38,5 miliona mieszkających w Polsce, co stanowi 91,5% populacji kraju¹. Do najczęściej występujących identyfikacji narodowo-etnicznych innych niż polska należały deklaracje tożsamości śląskiej i kaszubskiej. W większości identyfikację narodowo-etniczną inną niż polską deklarowali przedstawiciele mniejszości narodowych i etnicznych zamieszkujących Polskę od wielu pokoleń (bądź autochtonicznych), zasadniczo różnych zatem od tradycyjnych społeczności imigranckich. Te tradycyjne społeczności, wymienione w ustawie o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku etnoregionalnym, to mniejszości narodowe niemiecka, białoruska, ukraińska, rosyjska, czeska, słowacka, litewska, ormiańska, żydowska oraz mniejszości etniczne: lemowska, romska, tatarska i karaïmska.

Migracje do Polski, w tym przyjazdy zarobkowe lub uchodźstwo, są zjawiskiem stosunkowo nowym. Napływ imigrantów nasilił się po transformacji ustrojowo-gospodarczej, w latach dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku i w pierwszej dekadzie XXI wieku. Sytuację, w której Polacy po raz pierwszy na większą skalę zetknęli się z ludnością napływową i wypracowywali podstawowe zasady koegzystencji w warunkach coraz większej społecznej różnorodności, określono jako „pełzającą wielokulturowość”. Najbardziej przyjazne postawy wobec imigrantów przejawiali ludzie z wyższym wykształceniem, młodzi i mieszkańcy miast; pojawiały się jednak coraz częstsze lęki o społeczną spójność i zabieranie miejsc pracy przez imigrantów zarobkowych (Łodziński 2000).

W ciągu dwudziestu lat „drugiej fali modernizacji” społeczności imigranckie trwale wpisały się w krajobraz zwłaszcza dużych polskich miast. Liczbę cudzoziemców w Polsce ocenia się na około 84 tysięcy (Górny i in. 2007). Inne badania wskazują na 74 tysiące cudzoziemców przebywających w Polsce legalnie oraz ponad 6 tysięcy imigrantów niezarejestrowanych (Okólski 2010, s. 52, 63). Z kolei wyniki spisu powszechnego z 2011 roku wskazują że obywatele RP to niemal 99,7% (38 401 000) stałych mieszkańców kraju, natomiast 0,2% mieszkańców (63 tysiące) to cudzoziemcy — głównie Ukraińcy, Niemcy, Białorusini i Rosjanie². Wśród osób mieszkających w Polsce 11 tysięcy identyfikuje się jako Amerykanie, a 10 tysięcy deklaruje angielską tożsamość etniczno-narodową³. Według statystyk Urzędu do Spraw Cudzoziemców, w 2010 roku

¹ Główny Urząd Statystyczny, *Wyniki Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2011. Podstawowe informacje o sytuacji demograficzno-społecznej ludności Polski oraz zasobach mieszkaniowych. Opracowanie przygotowane na Kongres Demograficzny w dniach 22–23 marca 2012 r.*, s. 17–18 (www.stat.gov.pl).

² Główny Urząd Statystyczny, *Wyniki Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2011...*, s. 15–16.

³ Tamże, s. 18.

35 500 osób złożyło wnioski o zezwolenie na zamieszkanie w Polsce na czas określony i wydano ponad 30 700 takich zezwoleń — przede wszystkim wobec obywateli Ukrainy, Wietnamu, Białorusi, Chin i Armenii. Z kolei ponad 4000 osób wnioskowało o zgodę na osiedlenie się w Polsce i wydano ponad 3300 takich zezwoleń. Oprócz tego 6077 osób złożyło w tym okresie wniosek o nadanie statusu uchodźcy, a otrzymały go 82 osoby, głównie obywatele Rosji, Białorusi, Iraku oraz Afganistanu. Ponadto w 2010 roku ponad 6400 osób (głównie z Niemiec, Włoch, Wielkiej Brytanii, Francji i Bułgarii) złożyło wnioski o zarejestrowanie w RP pobytu obywatela Unii Europejskiej, a zaświadczenie o zarejestrowaniu pobytu wydano ponad 6800 cudzoziemcom⁴.

Charakter programów integracyjnych realizowanych w Polsce został zatem ukształtowany przez specyfikę polskiej wielokulturowości. W kraju niemal jednolitym etnicznie, jednak nawiązującym do historycznej tradycji państwa wielonarodowego (Jarecka-Stępień 2011), głównymi reprezentantami odmiennych czy „obcych” kultur były przez lata osoby należące do mniejszości narodowych i etnicznych: zasymilowane, posługujące się językiem polskim jako ojczystym oraz zamieszkujące Polskę od pokoleń. Zetknięcie się z społecznościami imigranckimi, odmiennymi pod względem religijnym czy językowym, nadało nowy wymiar polskiej wielokulturowości. Znajduje to odzwierciedlenie w tematyce informatorów dla cudzoziemców.

GENDER I RELIGIA JAKO ELEMENTY DYSKURSU O INTEGRACJI IMIGRANTÓW

Z obszarów tematycznych poruszanych w poradnikach dla cudzoziemców zostały wybrane dwa główne zagadnienia: kwestia ról społecznych kobiety i mężczyzny oraz obraz życia religijnego w Polsce. W państwach przyjmujących powyższe kwestie stanowią istotne elementy polityki integracyjnej, ponadto budzą wiele sporów i kontrowersji również w debacie publicznej na temat adaptacji imigrantów.

Wiele społeczności imigranckich w krajach europejskich to wyznawcy islamu, pochodzący z państw, w których muzułmanie stanowią większość i mają decydujący wpływ na życie publiczne (np. Turcy w Niemczech, Algierczycy i Marokańczycy we Francji, Pakistańczycy i Banglijczycy w Wielkiej Brytanii, Czeccy w Polsce). W państwach przyjmujących grupy te są postrzegane przez pryzmat swojej przynależności religijnej. Typowe konflikty ze społecznościami imigranckimi dotyczą występowania hidżabów i innych symboli religijnych w sferze publicznej, na przykład w placówkach edukacyjnych (zob. np. Oestreich 2005), zgody na rytualny ubój zwierząt (Nalborczyk 2005) czy kwestii budowy meczetów i zasad ich funkcjonowania (Nalborczyk, Sieklucka 2005). Podejmowane próby adaptacji imigranckich społeczności opierają się

⁴ Urząd do Spraw Cudzoziemców, Zestawienie statystyk dotyczących cudzoziemców do roku 2010, (<http://www.udsc.gov.pl/Statystyki,2010,1324.html>).

na konfrontowaniu dziedzictwa kulturowego islamu i europejskiego podejścia do religijności oraz poszukiwaniu wspólnych sfer porozumienia. Dlatego przedstawienie życia religijnego w Polsce w informatorach i poradnikach dla cudzoziemców stanowi ważny element dyskursu o integracji imigrantów.

Coraz większe znaczenie w badaniach nad migracjami zyskują perspektywa gender (płci kulturowej) oraz kwestie feminizacji migracji. Jest to powodowane między innymi większym zróżnicowaniem ról społecznych kobiet i transformacją modelu żywiciela rodziny, polegającą na przejęciu przez żony i matki w większym zakresie odpowiedzialności ekonomicznej za utrzymanie gospodarstwa domowego (Slany 2008, s. 10). Skutkuje to częstszymi wyjazdami zarobkowymi. Wymiar genderowy jest obecny w analizach migracji na poziomie mikro (indywidualnych praktyk i tożsamości migrujących kobiet), makro (specyficznych segmentów rynku pracy, w których dominują kobiety imigrantki) oraz mezo (organizacji pracy migrantek) (Lutz 2010). W przypadku niektórych społeczności imigranckich kobiety stanowią grupę szczególnie zagrożoną marginalizacją, co wynika z kulturowych uwarunkowań istniejących na przykład w tradycyjnych wspólnotach muzułmańskich. W konsekwencji poczucie alienacji wywołane przynależnością do mniejszości religijnej może zostać zwielokrotnione przez postawy dyskryminacyjne wewnątrz samej grupy imigranckiej. Takie „podwójnie zmarginalizowane” grupy stanowią szczególne wyzwanie dla działań integracyjnych państwa przyjmującego.

Tematyka gender jako element dyskursu o różnorodności społecznej wydaje się szczególnie istotna w odniesieniu do społeczności imigranckich z uwagi na feminizację niektórych (najliczniejszych) grup napływowych w Polsce. Na przykład dla środowiska uchodźców czeczeńskich typowa jest emigracja rodzinna, z przewagą kobiet oraz dzieci. Najliczniejszą grupą migrujących Czeceńców są mieszkańcy wsi, w tym kobiety bez wykształcenia, o niskich kwalifikacjach zawodowych (imigrantki tłumaczą to niemożnością edukacji z powodu trwającej wojny) (Cieślińska 2005, s. 343–345). Z kolei w przypadku społeczności imigrantów ukraińskich w Polsce, kobiety stanowią około dwóch trzecich populacji i koncentrują się w sfeminizowanych sektorach pracy, takich jak usługi domowe (Górny i in. 2007, s. 22).

INFORMATORY DLA CUDZOZIEMCÓW W POLSCE — WYDAWCY I ZARYS TEMATYKI

Informatory dla cudzoziemców są przejawem szeroko rozumianej edukacji międzykulturowej — popularyzowania wiedzy o wielokulturowości oraz integracji społeczności żyjących w danym kraju. Edukacja międzykulturowa, adresowana zarówno do grup większościowych, jak i mniejszości w danym społeczeństwie, może przebiegać w instytucjach szkolnych i poza nimi. Poradniki wzorują się na analogicznych publikacjach dla cudzoziemców wydawanych w krajach przyjmujących dużą liczbę imigrantów, takich jak państwa zachod-

nie Unii Europejskiej. Dostrzegalna jest swoista europeizacja omawianego dyskursu. Poradniki wydawane przez organizacje pozarządowe są wspierane z funduszy unijnych. Publikacja wydana przez Fundację Helsińską odchodzi od przeciwstawienia „Polak — cudzoziemiec” na rzecz przeciwstawienia „obywatel Unii Europejskiej — obywatel państwa spoza Unii Europejskiej”. Jest to zaznaczone już w tytule; również we wstępie autorzy podkreślają, że grupą docelową poradnika nie są osoby z innych państw Unii Europejskiej. Wszystkie publikacje podają wśród ważnych informacji przynależność Polski do Unii Europejskiej oraz ważne konsekwencje tego członkostwa dla migrantów (np. mobilność między państwami strefy Schengen).

Pierwszy z analizowanych poradników *Pierwsze kroki w Polsce — informator dla cudzoziemców ubiegających się o nadanie statusu uchodźcy* jest sygnowany przez instytucję państwową — sporządzony został w Urzędzie do Spraw Cudzoziemców. Oprócz wersji polskiej dostępne są tłumaczenia na język angielski, arabski, czeczeński, gruziński oraz rosyjski. Informator ma 16 stron, jest ilustrowany kolorowymi zdjęciami. Rozpoczyna się podstawowymi informacjami geograficznymi oraz historycznymi o Polsce; za najważniejsze historyczne wydarzenia uznano chrzest Polski w X wieku, zabory, odzyskanie niepodległości, przejęcie władzy przez komunistów oraz obrady Okrągłego Stołu i upadek komunizmu w 1989 roku. Kolejne informacje dotyczą ustroju politycznego, waluty, składu etnicznego polskiego społeczeństwa oraz wyznań religijnych. Poradnik udziela także informacji na temat podstawowych zasad prawnych i funkcjonowania policji, najważniejszych świąt, transportu publicznego. Zastrzega: „Każdy kto znajduje się na terytorium Polski, ma obowiązek przestrzegania prawa Rzeczypospolitej Polskiej”. Kolejna część dotyczy życia w ośrodku dla uchodźców i opisuje zasady zakwaterowania, opieki medycznej. Poradnik omawia też polski system edukacji i obowiązek edukacyjny dzieci, a także możliwości podejmowania pracy przez cudzoziemców. Część końcowa zawiera numery alarmowe i adresy, pod którymi można otrzymać bezpłatną pomoc prawną.

Kolejna publikacja nosi tytuł *Dać Radę w Polsce — pakiet informacyjny dla cudzoziemców — obywateli Państw Trzecich*, liczy dziewięć rozdziałów i 108 stron. Został przygotowany przez Helsińską Fundację Praw Człowieka w językach: polskim, angielskim, rosyjskim, ukraińskim, chińskim oraz wietnamskim. Jest dostępny od 2009 roku. Pierwsza część opracowania przedstawia podstawowe informacje o Polsce, znalazły się tu dane na temat: ustroju politycznego, religii i obchodzonych świąt, wykazu ważnych urzędów ze wskazaniem, jakie sprawy można w nich załatwić, listy telefonów alarmowych oraz istotnych skrótów i terminów. Następne części poświęcone są legalizacji pobytu cudzoziemca w Polsce (procedurze legalizacji oraz konsekwencjom nielegalnego pobytu), pracy cudzoziemców i uzyskiwaniu zezwoleń na pracę, podatkom i daninom publicznym, ubezpieczeniom społecznym, emerytalnym, zdrowotnym i innym dodatkowym, a także świadczeniom z pomocy społecznej. Kolejna część omawia wybrane zagadnienia systemu prawnego i ochrony prawnej: ustrój są-

downictwa, procedurę w przypadku podejrzenia przestępstwa (uprawnienia ofiar przestępstw oraz sytuację prawną w przypadku osób oskarżonych o przestępstwa), instrumenty prawne ochrony przed dyskryminacją. Ponadto opisuje instytucje takie jak Rzecznik Praw Obywatelskich, Rzecznik Praw Dziecka i procedurę wnoszenia skargi do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka. W aneksach znajdują się między innymi lista organizacji cudzoziemców oraz spis organizacji pomagających cudzoziemcom w Polsce.

Trzecia publikacja pt. *Zycie w Polsce — poradnik dla uchodźców* została przygotowana przez Stowarzyszenie Vox Humana w wersjach polskiej oraz czeczeńskiej. Na siedemdziesięciu stronach omawia procedurę nadania statusu uchodźcy oraz związane z nim uprawnienia. W dalszych częściach zawiera porady dotyczące uzyskiwania świadczeń społecznych, a także rozbudowaną analizę zagadnień dotyczących edukacji w Polsce (takich jak organizacja szkolnictwa, procedura zapisywania dzieci do szkoły, pomoc oferowana w szkole cudzoziemcom, zajęcia wyrównawcze, funkcje pośredników kulturowych, uznawalność wykształcenia zdobytego w Polsce za granicą, edukacja dziewcząt i osób niepełnosprawnych, podejście do rozwiązywania konfliktów w szkołach). Część ta obejmuje również informacje o ustawowym obowiązku szkoły w zakresie wspierania uczniów w zachowaniu ich identyfikacji narodowej oraz porady, jak zapewnić dziecku naukę własnego języka i kultury w polskiej szkole. Dalej informator omawia kwestie zatrudnienia i różnych form pracy, analizując między innymi sposoby szukania pracy i zjawisko pracy „na czarno”, a także możliwości prowadzenia własnej działalności gospodarczej przez cudzoziemców. W niektórych częściach informator jest otwarcie krytyczny wobec instytucji publicznych funkcjonujących w Polsce („Polski system ochrony zdrowia nie działa dobrze. Często zawodzi oczekiwania Polaków” — s. 32). Poradnik zawiera ponadto część omawiającą wyznania religijne oraz praktyczne wskazówki dotyczące poszukiwania mieszkania, zakupu samochodu. Przedstawia również możliwości reemigracji uchodźców oraz migracji do innych krajów z Polski. W aneksach zawiera przykładowe wzory umów (o pracę, zlecenia), a także spis organizacji międzynarodowych i pozarządowych zajmujących się sprawami cudzoziemców.

Informatory dla cudzoziemców stanowią nie tylko projekcję głównych wartości i idei społeczeństwa przyjmującego. Odkrywają również wizerunek imigranta funkcjonujący w instytucjach zajmujących się integracją cudzoziemców. Przedstawiają cechy imigrantów uznawane za kontrowersyjne oraz kategorie cudzoziemców uznawane za problematyczne, a także aspekty, w których — zdaniem twórców polityki integracyjnej — powinni oni przejąć wartości kraju goszczącego. Poradniki dla cudzoziemców często są adresowane do konkretnych społeczności imigranckich (np. uchodźców) albo nawet konkretnych grup etnicznych (np. Czeczeńców lub bardziej ogólnie imigrantów muzułmańskich). Żaden z poradników nie jest skierowany do imigrantów z krajów zachodnich, chociaż wśród ludności napływowej stale zamieszkującej Polskę są również

znaczące pod względem liczebności grupy Amerykanów i Anglików. Może to wynikać z przypuszczenia, że kultura polska jest podobna do kultur innych państw Unii Europejskiej albo też z ukrytego założenia, że imigranci ze społeczeństw rozwiniętych nie potrzebują działań socjalizujących i edukacyjnych w takim stopniu jak imigranci z krajów rozwijających się i Trzeciego Świata.

TEMATYKA GENDER W INFORMATORACH DLA CUDZOZIEMCÓW

Opis ról społecznych kobiet i mężczyzn w Polsce skupia się na sferze edukacji oraz życia zawodowego. W obu tych wymiarach podkreślana jest równość między płciami. Pracę zawodową kobiet tłumaczy się przede wszystkim uwarunkowaniami strukturalnymi, to jest niemożnością lub trudnością utrzymania rodziny na odpowiednim poziomie ekonomicznym, gdy zarobkowo pracuje tylko mężczyzna. W informatorach właściwie nie znajdziemy motywu pracy lub kariery zawodowej jako samorealizacji (choć zostaje nadmienione, że w niektórych europejskich krajach kobiety czasem „po prostu chcą pracować”). W omawianiu kwestii gender, zwłaszcza równości płci, rodzina pozostaje podstawowym punktem odniesienia.

Informator wydany przez UdSC definiuje równouprawnienie płci w kategoriach podobieństwa obowiązków zawodowych i domowych podejmowanych przez kobiety i mężczyzn.

„W polskim prawie — stwierdza informator — kobiety i mężczyźni są równi, dlatego coraz więcej kobiet w Polsce pracuje i robi karierę. Coraz częściej zdarza się także, że kobieta idzie do pracy, a mężczyzna zostaje w domu z dziećmi, albo przynajmniej równomiernie dzielą się obowiązkami domowymi” (s. 6).

Równość płci wpisana jest w ramy ról społecznych wykonywanych w rodzinie.

Dużo miejsca tematyce gender poświęca poradnik Vox Humana, skupiając się na dostępie kobiet do edukacji oraz karier zawodowych:

„W wieku dorosłym, większość dziewczynek, które będą mieszkać w Polsce albo innym kraju europejskim, będzie potrzebowała podjąć pracę zawodową. Niewiele rodzin w Europie stać na to, żeby w rodzinie pracował tylko mężczyzna. To zdarza się tylko w zamożnych rodzinach — zresztą także tam zdarza się, że kobiety po prostu chcą pracować. W większości rodzin w Europie kobiety jednak pracują, bo dzięki temu finansowa sytuacja rodziny jest lepsza” (s. 23).

To odwołanie do europejskich wzorców kulturowych — potraktowanych jako analogiczne do polskich wzorców aktywności zawodowej kobiet i mężczyzn — wpisuje się w ogólną „europeizację” dyskursu integracyjnego w analizowanych publikacjach. Europeizację tę cechuje założenie o identyczności skryptów kulturowych w Polsce i innych krajach Europy (przeciwstawianych zbiorczo kulturze czy kulturom społeczeństw wysyłających). Charakterystyczne są też częste odwołania do Unii Europejskiej, a także przyjęcie przez

autorów poradnika, że imigranci w przyszłości będą mobilni i podejmą migrację do innych krajów Europy. Informator Vox Humana stawia sobie zadanie integracji imigrantów nie tyle do społeczeństwa polskiego, co do życia w Europie.

Innym aspektem równouprawnienia płci dostrzegalnym w tym poradniku jest demaskulinizacja zawodów typowo męskich oraz defeminizacja zajęć tradycyjnie przypisywanych kobietom:

„Kobiety i mężczyźni mają w Polsce taki sam dostęp do wszystkich zawodów. Są zawody, które wykonują głównie kobiety, albo głównie mężczyźni. Mimo to i kobiety i mężczyźni mogą nauczyć się i wykonywać dowolnie wybrany zawód. Kobiety mogą być na przykład kierowcami, a mężczyźni mogą sprzątać. Zarówno kobiety jak mężczyźni mogą być fryzjerami albo kucharzami, nauczycielami albo kasjerami w sklepie. Są też kobiety, które z powodzeniem wykonują typowo męskie zawody. Są też mężczyźni, którzy bardzo dobrze wykonują prace kojarzone z kobietami, na przykład pracują w przedszkolu” (s. 23–24).

Zwraca jednak uwagę, że większość zawodów wymienionych w tym cytacie to prace w drugorzędym segmencie rynku pracy: słabo opłacane i nie wymagające wysokich kwalifikacji.

Publikacja Vox Humana odwołuje się także do godzenia roli społecznej matki i pracownicy. Podobnie jak przywoływana wcześniej publikacja UdSC, nawet jeśli dokonuje pewnej reinterpretacji ról społecznych przypisanych płciom, to czyni to w dużym stopniu przez pryzmat życia rodzinnego (tak jak w poniższym cytacie, w którym przyjęte zostaje założenie, że matka z małym dzieckiem wraca do pracy tylko wtedy, gdy sytuacja finansowa rodziny jest niekorzystna):

„Z reguły dzieci, które mają trzy lata i więcej, chodzą do przedszkola lub szkoły. Ich mamy wracają wtedy do pracy. Decyzje o tym, kiedy kobieta wraca do pracy, zależą zwykle od finansowej sytuacji rodziny. Z tych powodów edukacja dziewcząt jest bardzo ważna. Jeśli nie zdobędą wykształcenia, w przyszłości będą mogły wykonywać tylko proste i bardzo nisko płatne prace” (s. 24).

Podkreśla się też przede wszystkim istotność edukacji kobiet jako podstawowej strategii zapobiegania ich marginalizacji ekonomicznej i społecznej.

Informator Vox Humana poświęca dużo miejsca kwestiom koedukacyjnego szkolnictwa:

„W polskiej szkole dziewczynki i chłopcy mają równe prawa. Uczą się w tych samych klasach, siedzą w tych samych ławkach. Oczekiwania edukacyjne od obu płci są jednakowe (takie same egzaminy, ocenianie, wymagania). Jeśli z powodów kulturowych rodzice nie życzą sobie, aby dziewczynki siadały w ławkach z chłopcami — mogą poinformować o tym nauczycielkę i poprosić o uszanowanie odmiennej kultury dziecka. Ważne, aby tego rodzaju sprawy rozwiązywali rodzice z nauczycielami, a nie dziećmi” (s. 26).

Edukacja jawi się jako sfera, w której następuje wyrównywanie szans między płciami. Jednocześnie zachęca się imigrantów do negocjacji i wypracowywania

kompromisów poprzez uczestniczenie w życiu szkoły, rozmowy z nauczycielami i informowanie o specyficznych wymaganiach kulturowych.

Kolejnym istotnym wątkiem, który przewija się w dyskursie poświęconym relacjom genderowym, są relacje w małżeństwie, zakaz bigamii i przemocy wobec kobiet. Fundacja Vox Humana, opisując te zagadnienia, odwołuje się nie do zwyczajów i sfery wartości, ale do norm prawnych:

„Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej uznaje małżeństwo za związek jednej kobiety i jednego mężczyzny. Prawo nie akceptuje wielożeństwa. Cudzoziemiec — mąż dwóch żon w swoim kraju — nie ma też prawa zawrzeć kolejnego związku małżeńskiego w Polsce. Choć cudzoziemiec raczej nie powinien spodziewać się kary, jego dwa pierwsze małżeństwa nie będą równo traktowane. Cudzoziemiec będzie musiał zadeklarować, którą z żon Polska ma potraktować jako tę «legalną». Drugi związek będzie uważany za konkubinaty, a żony nie będą miały w Polsce równych praw. Jest to trudne szczególnie wtedy, gdy cudzoziemiec z więcej niż jedną żoną chce zostać w Polsce i zamierza uregulować swój status prawny” (s. 38).

Dyskurs na temat norm obyczajowych i życia rodzinnego w Polsce w publikacji Vox Humana generalnie charakteryzuje duży nacisk na legalizm. Dotyczy to zwłaszcza kwestii genderowych. Normy obyczajowe są tłumaczone imigrantom oraz interpretowane w znacznej mierze w świetle przepisów prawnych. Poradnik cytuje przepisy kodeksu karnego oraz przewidywane sankcje prawne za bigamię oraz za stosowanie przemocy (w akapicie dotyczącym kar cielesnych wobec dzieci). Informuje także o ograniczeniu małżeństw osób niepełnoletnich i penalizacji takich związków:

„Małżeństwo z osobą poniżej 15 roku oraz stosunki seksualne z osobą poniżej 15 roku życia są karalne. Ślub osób w tak młodym wieku zgłaszany jest na prokuraturze” (s. 37).

Informator zawiera oddzielny podrozdział zatytułowany „Odpowiedzialność karna za niektóre bezprawne elementy aranżowanych małżeństw nieletnich”. Omawia również polskie regulacje prawne dotyczące aborcji oraz sytuacje, w których aborcja jest prawnie dopuszczalna.

Przemoc w rodzinach imigrantów stanowi temat podejmowany w dwóch z trzech analizowanych informatorów. Oprócz omawianej publikacji Vox Humana, pojawia się również (w bardziej lakonicznej formie) w informatorze UdSC, gdzie stwierdza się, że „nie można stosować przemocy wobec żony lub dzieci, a także wobec innych osób” i zastrzega się, że grozi za to odpowiedzialność karna.

Informator wydany przez Fundację Helsińską w ogóle nie porusza tematyki gender i nie odnosi się do relacji i ról społecznych kobiet i mężczyzn w społeczeństwie przyjmującym. Jedyne odniesienie do tematyki gender jest definicja dyskryminacji, która zawiera informację, że „powody dyskryminacji mogą być różne: pochodzenie etniczne lub rasowe danej osoby, jej wyznanie, płeć,

orientacja seksualna etc.” (s. 82). Podobne zastrzeżenia i pouczenia dotyczące bezprawności dyskryminacji zawierają dwa pozostałe informatory.

Cechą wspólną dyskursu genderowego poradników jest propagowanie równouprawnienia między kobietami i mężczyznami. Konstruowana jest przy tym wizja społeczeństwa przyjmującego jako egalitarnego, zapewniającego równość szans oraz opozycyjna wizja społeczeństw wysyłających, postrzeganych jako nieegalitarne, w których relacje genderowe nacechowane są przemocą. Używana tu dyskursywna strategia predykcji, której zastosowanie wzmacnia kontrast między różnymi grupami kulturowymi, służy uprawomocnieniu „doradczej” i socjalizującej roli informatorów dla cudzoziemców. Stereotypowe przedstawienie różnych kręgów kulturowych pełni też funkcję perswazyjną, ma skłaniać imigrantów do przejmowania wartości społeczeństwa przyjmującego.

OBRAZ RELIGII I RELIGIJNOŚCI W INFORMATORACH DLA CUDZOZIEMCÓW

Religia w społeczeństwie przyjmującym ukazana jest w analizowanych informatorach w dwóch kontekstach. Po pierwsze, pojawia się motyw zróżnicowania religijnego Polski; wszystkie poradniki w mniejszym lub większym stopniu eksploatują ten wątek, zaznaczając obecność wielu innych religii obok dominującego katolicyzmu. Po drugie, pojawia się wątek chrześcijaństwa jako istotnego elementu kultury społeczeństwa przyjmującego, kształtującego polskie obyczaje, do których imigranci muszą się zaadaptować. Ten drugi kontekst występuje w informatorze Urzędu do Spraw Cudzoziemców.

W publikacji wydanej przez Fundację Helsińską stwierdza się:

„Większość Polaków to katolicy — szacuje się, że ponad 95% należy do Kościoła Rzymsko-Katolickiego. W Polsce funkcjonuje szereg innych kościołów chrześcijańskich [...] gminy wyznaniowe żydowskie oraz po kilka wspólnot zrzeszających muzułmanów, hinduistów i buddystów”.

W kolejnym akapicie poradnik informuje:

„Polacy są narodem religijnym, stąd też obecność Kościoła Rzymsko-Katolickiego widoczna jest w życiu publicznym i społecznym. W szkołach odbywa się nauka religii, a w wielu miejscach, w tym w miejscach użyteczności publicznej, wiszą chrześcijańskie symbole religijne” (s. 12).

Ponadto kwestie religijne są poruszane w części poświęconej dniom wolnym od pracy. Poradnik informuje, że są nimi określone święta kościelne, a także komunikuje odbiorcom wyznań innych niż katolickie, że mają prawo na specjalny wniosek uzyskać dzień wolny od pracy w związku z obchodzonym przez nich świętem religijnym.

Częste odwołania do tematyki religijnej — w stosunku do objętości całej publikacji — zawiera informator wydany przez Urząd do Spraw Cudzoziemców. Kwestia chrześcijaństwa i katolicyzmu jest poruszana nie tylko we fragmencie poświęconym religiom wyznawanym w Polsce (jeden akapit). Pojawia się

także w części dotyczącej historii Polski (chrzest państwa jako data jego powstania), w liście najważniejszych obchodzonych świąt oraz dni wolnych, ale przede wszystkim we fragmentach opisujących prawa człowieka: po pierwsze, dotyczącym wolności sumienia, po drugie, dotyczącym równego traktowania oraz zakazu dyskryminacji. W publikacji UdSC czytamy między innymi:

„Konstytucja Polski gwarantuje wolność religii i sumienia. Wszystkie osoby niezależnie od wyznawanej religii oraz idei mają takie same prawa oraz mogą spokojnie praktykować swoją wiarę. Dlatego w Polsce oprócz kościołów są także cerkwie, meczety, synagogi i inne świątynie. Niewątpliwie jednym z najbardziej znanych Polaków był Jan Paweł II” (s. 4).

Informator wydany przez UdSC pisze o tradycji religijnej również w części poświęconej równemu traktowaniu i dyskryminacji.

„Polska jest krajem katolickim, dlatego wiele obyczajów i zachowań wynika z tradycji religijnej. Polska jest także krajem demokratycznym, w którym każdy jest równy wobec prawa i ma prawo do wyrażania swoich poglądów oraz przekonań politycznych — nikt z tego względu nie może być dyskryminowany. W Polsce działa dużo organizacji, które walczą o prawa i niedyskryminowanie osób niepełnosprawnych, homoseksualistów, kobiet czy mniejszości etnicznych” (s. 5).

W myśl teorii krytycznej analizy dyskursu znaczenie ma nie tylko przekazana informacja, ale również jej umiejscowienie w tekście nadające określony kontekst. Podkreśleniu znaczenia pewnych elementów przekazu służy dyskursywna strategia intensyfikacji, polegająca zarówno na powtarzaniu niektórych wątków, jak i na zastosowaniu kategoriycznych sformułowań („niewątpliwie jednym z najbardziej znanych”). Akapit dotyczący wolności sumienia kończy się wiadomością o papieżu Janie Pawle II jako słynnym Polaku. Akapit dotyczący równości i ochrony przed dyskryminacją rozpoczyna się od informacji, że polskie obyczaje wynikają w dużej mierze z katolicyzmu. Taki układ z jednej strony oznacza wywiedzenie praw człowieka z tradycji chrześcijańskiej, z drugiej — sugeruje, że interpretacja tych praw i zakres ich obowiązywania zależy od aksjologii katolicyzmu.

Poradnik Vox Humana, jak już wspomniałam, relatywnie dużo miejsca poświęca tematyce edukacji i organizacji szkolnictwa. W tym kontekście dyskutowane są również kwestie nauczania religii:

„Religia katolicka jest jednym z przedmiotów nauczania w polskiej szkole. Nauka religii odbywa się za zgodą rodziców, a lekcje religii nie są obowiązkowe dla wszystkich. Dzieci cudzoziemskie nie muszą uczestniczyć w lekcjach religii. Szkoła ma obowiązek zapewnić opiekę/inne zajęcia dla dzieci, które w lekcjach religii nie uczestniczą [...]. W szkole można nauczać religii związków wyznaniowych formalnie zarejestrowanych w Polsce” (s. 21).

Informacja o nieobowiązkowych lekcjach religii katolickiej w szkołach pojawia się w publikacji dwukrotnie (s. 21 i 33), co pokazuje, że w dyskursie o integracji przykłada się do tej kwestii szczególne znaczenie.

W informatorze *Vox Humana* pojawia się, tak jak w pozostałych poradnikach, wątek zróżnicowania wyznań i tolerancji religijnej w społeczeństwie przyjmującym:

„W Polsce mieszkają ludzie wyznający różne religie, większość Polaków to katolicy. Prawo przewiduje, że każdy człowiek ma swobodę wyboru religii, może praktykować swoją religię lub nie praktykować żadnej. Człowiek nie może być dyskryminowany ze względu na swoją religię. Nie ma zakazu noszenia symboli religijnych. Polska i Kościół katolicki podpisały umowę, która pozwala na ekspozowanie katolickich symboli religijnych w miejscach publicznych — na przykład szkołach albo szpitalach. [...] W Polsce jest też kilka muzułmańskich gmin wyznaniowych [...]. Działają również dwie organizacje zrzeszające muzułmanów [...] [tu spis gmin i organizacji oraz adresy kontaktowe]” (s. 33).

Analizowane informatory są bardziej lub mniej wyraźnie ukierunkowane na imigrantów muzułmańskich. W niektórych wypadkach wyrażone jest to wprost w tytule (poradnik *Vox Humana* adresowany jest do imigrantów z Czeczenii, którzy w większości wyznają islam). W innych przypadkach poradniki pośrednio wskazują muzułmanów jako głównych adresatów, którzy są poddawani działaniom edukującym i socjalizującym. Publikacje te analizują muzułmańskie obyczaje (zwłaszcza najbardziej kontrowersyjne, jak możliwość wielożeństwa) i określają, które z nich można pogodzić z kulturą społeczeństwa przyjmującego.

PODSUMOWANIE

W informatorach dla cudzoziemców mamy do czynienia z pewnymi wyobrażonymi wizerunkami imigranta oraz społecznych oczekiwań wobec niego ze strony społeczeństwa przyjmującego. Okazują się one częściowo podobne do konwencjonalnych motywów i schematów retorycznych dotyczących obcokrajowców i funkcjonujących w polskiej prasie⁵. Dość częsty jest topos przestępczości imigrantów oraz niebezpieczeństwa, że będą oni podważać porządek prawny państwa. Na przykład w analizowanych poradnikach (szczególnie *Vox Humana*) informacje o normach obyczajowych funkcjonujących w Polsce są uzupełnione cytatami przepisów kodeksu karnego, które penalizują dane naruszenie porządku prawnego. Pojawia się również topos integracji europejskiej i europeizacji; sytuacja imigrantów ukazywana jest z perspektywy zarówno państwa przyjmującego, jak i „kontynentu przyjmującego” (Europy, a dokładnie

⁵ Aleksandra Grzymała-Kazłowska (2007, s. 50–80) wyróżniła następujące toposy w przedstawieniach imigrantów w Polsce występujących w prasie z lat 1993–2003: topos korzyści ekonomicznej i rozwoju gospodarczego; solidarności i spłacania długu moralnego; różnorodności jako wartości; polskiej tolerancji (lub nietolerancji); europeizacji i modernizacji kraju; obrony Polski i Europy przed ludnością odmienną kulturowo; topos terroryzmu i ochrony bezpieczeństwa narodowego; przestępczości imigrantów; podważania porządku i nielegalności; kosztów ekonomicznych i powiększania bezrobocia; kolonizacji Polski lub Polski jako przystanku; topos Polski dla Polaków.

Unii Europejskiej). W poradnikach, z uwagi na specyficzną grupę adresatów, wyraźne są intencje edukowania imigrantów. Obok wymienionych toposów, spotykanych również w mass mediach, pojawia się wątek przemocy wobec kobiet (fizycznej i symbolicznej) w społecznościach imigranckich. Kolejnym nowym toposem jest topos imigranta jako ofiary przestępstw lub działań bezprawnych, zwłaszcza dyskryminacji.

W informatorach dla cudzoziemców wydawanych w Polsce istotny jest nie tylko sposób przedstawienia poszczególnych tematów, ale również układ publikacji (np. jakie sprawy porusza się wielokrotnie, w różnych kontekstach), jak i kwestie oraz wątki przemilczane. Tematyka genderowa jest poruszana w kontekście równouprawnienia płci oraz zakazu dyskryminacji. Publikacje polskie różnią się jednak od poradników wydawanych w Europie Zachodniej i Ameryce Północnej, gdzie imigranci z informatorów dowiadują się na przykład o samotnym rodzicielstwie albo wychowywaniu dzieci przez partnerów homoseksualnych⁶. Z kolei dyskurs dotyczący religii skupia się na akcentowaniu tradycji wielowyznaniowości w Polsce. Wynika to z tego, że zakładanymi odbiorcami poradników są imigranci muzułmańscy.

Mimo wskazanych podobieństw wizerunek społeczeństwa przyjmującego i jego nienegocjowalnych zasad jest zróżnicowany w trzech analizowanych publikacjach. Poszczególne informatory przedstawiają zupełnie odmienne perspektywy integracji imigrantów. Najbardziej tradycyjny model realizuje informator Urzędu do Spraw Cudzoziemców, w którym relatywnie dużo miejsca poświęca się religii (odwołania do chrześcijaństwa i katolicyzmu przewijają się w częściach poświęconych różnej tematyce), a ponadto — w przeciwieństwie do pozostałych analizowanych publikacji — opisuje się w skrócie kilkanaście wieków historii Polski. Jako najważniejsza jawi się tutaj integracja kulturowa, polegająca na przejściu przez imigranta zwyczajów i wartości społeczeństwa przyjmującego, a także na znajomości historii i tradycji kraju przyjmującego. Informatory publikowane przez organizacje pozarządowe w większym stopniu są ukierunkowane na prawne aspekty integracji. W dużej mierze odzwierciedlają model integracji normatywnej czy „patriotyzmu konstytucyjnego” (zob. Landecker 1951; Habermas 1993), w którym imigranci muszą przede wszystkim przestrzegać porządku prawnego, aby zostać pełnoprawnymi członkami społeczeństwa przyjmującego. Trzeba jednak podkreślić, że ten motyw — integracji normatywnej — pojawia się również w informatorze UdSC, jako uzupełniająca integrację kulturową.

Mimo położenia akcentu na integrację normatywną informatory publikowane przez organizacje pozarządowe różnią się od poradnika UdSC bardziej krytycznym podejściem do instytucji państwowych. Publikacja Fundacji Helsińskiej doradza imigrantom, w jaki sposób w przypadku naruszenia ich upraw-

⁶ Taka tematyka jest obecna na przykład w poradnikach szwedzkich czy kanadyjskich (zob. Wilton 2009).

nień mogą złożyć skargę przeciwko polskiemu państwu do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka. Publikacja Vox Humana krytycznie opisuje funkcjonowanie państwowej służby zdrowia w Polsce. Prowadzenie polityki integracyjnej ze szczebla zarówno państwowego, jak i pozapaństwowego umożliwiała taką różnorodność perspektywy oraz działań integracyjnych.

BIBLIOGRAFIA

- Banks James A., McGee Banks Cherry A., 2010, *Multicultural Education: Issues and Perspectives*, Wiley, Hoboken, NJ.
- Brubaker Rogers, 2012, *Religion and Nationalism: Four Approaches*, „Nations and Nationalism”, t. 18, s. 2–20.
- Brubaker Rogers, 2001, *The Return of Assimilation? Changing Perspectives on Immigration and Its Sequels in France, Germany, and the United States*, „Ethnic and Racial Studies”, t. 24, s. 531–548.
- Cieślińska Barbara, 2005, *Emigracja rodzinna z Armenii lub Czeczenii do Polski na przykładzie współczesnej imigracji w Białymstoku*, w: Jan E. Zamojski (red.), *Migracje i społeczeństwo*, t. 10: *Kobiety i Młodzież w migracjach*, Instytut Historii PAN, Warszawa.
- Dijk Teun A. van, 2001, *Critical Discourse Analysis*, w: Deborah Tannen, Deborah Schiffrin, Heidi Hamilton (red.), *Handbook of Discourse Analysis*, Blackwell, Oxford.
- Dijk Teun A. van, 2006, *Discourse and Manipulation*, „Discourse and Society”, t. 17, s. 359–383.
- Giroux Henry A., 1981, *Ideology, Culture and the Process of Schooling*, Temple University Press–Falmer Press, Philadelphia–London.
- Górny Agata i in., 2007, *Od zbiorowości do społeczności: rola migrantów osiedleńczych w tworzeniu się społeczności imigranckich w Polsce*, „CMR Working Papers”, nr 27/85.
- Górny Agata i in. (red.), 2010, *Transformacja nieoczywista. Polska jako kraj imigracji*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
- Grzymała-Kazłowska Aleksandra, 2007, *Konstruowanie „innego”. Wizerunki imigrantów w Polsce*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
- Habermas Jürgen, 1993, *Obywatelstwo a tożsamość narodowa. Rozważania nad przyszłością Europy*, tłum. Barbara Markiewicz, Wydawnictwo IFiS PAN, Warszawa.
- Ireland Patrick, 2004, *Becoming Europe: Immigration, Integration, and the Welfare State*, Pittsburgh University Press, Pittsburgh.
- Jarecka-Stępień Katarzyna, 2011, *Tradycja wielokulturowości w Polsce. Przeszość i teraźniejszość*, w: Jakub Stępień (red.), *Bridging Cultures. Polska pomiędzy Wschodem a Zachodem w XXI wieku*, Kraków–Pekin.
- Kindler Marta, Napierała Joanna (red.), 2010, *Migracje kobiet: przypadek Polski*, Scholar, Warszawa.
- Krzyżanowska Natalia, 2013, *(Krytyczna) analiza dyskursu a (krytyczna) analiza gender: zarys synergii teoretycznej i metodologicznej*, „Przegląd Socjologii Jakościowej”, t. 9, nr 1, s. 62–84.
- Landecker Werner, 1951, *Types of Integration and Their Measurement*, „American Journal of Sociology”, t. 56, s. 532–540.
- Lutz Helma, 2010, *Gender in the Migratory Process*, „Journal of Ethnic and Migration Studies”, t. 36, nr 10: „Theories of Migration and Social Change”.
- Łodziński Sławomir, 2000, *Pełzająca wielokulturowość. Perspektywy polityki wielokulturowości w Polsce — problemy prawne i nastawienia społeczne*, w: Jan Zamojski (red.), *Migracje i społeczeństwo*, t. 5, Instytut Historii PAN, Warszawa.
- Meyer Michael, 2001, *Between Theory, Method and Politics: Positioning of the Approaches to the CDA*, w: Ruth Wodak, Michael Meyer (red.), *Methods of Critical Discourse Analysis*, Sage, London.

- Nalborczyk Agata, 2005, *Muzułmanie w Niemczech — wielka społeczność religijna nieuznana przez państwo*, w: Anna Parzymies (red.), *Muzułmanie w Europie*, Wydawnictwo Akademickie Dialog, Warszawa.
- Nalborczyk Agata, Sieklucka Anna, 2005, *Muzułmanie w Wielkiej Brytanii. Jedna czy wiele społeczności muzułmańskich?*, w: Anna Parzymies (red.), *Muzułmanie w Europie*, Wydawnictwo Akademickie Dialog, Warszawa.
- Nesler Mitchell S. i in., 1993, *The Effect of Credibility on Perceived Power*, „Journal of Applied Social Psychology”, t. 23, nr 17, s. 1407–1425.
- Oestreich Heide, 2005, *Der Kopftuch-streit. Das Abendland und ein Quadrameter Islam*, Brandes und Apsel Verlag, Frankfurt am Main.
- Okólski Marek, 2010, *Polska jako kraj imigracji — wprowadzenie*, w: Agata Górny i in., *Transformacja nieoczywista. Polska jako kraj imigracji*, Warszawa.
- Slany Krystyna, 2008, *Co to znaczy być migrantką?*, w: Krystyna Slany (red.), *Migracje kobiet. Perspektywa wielowymiarowa*, Wydawnictwo UJ, Kraków.
- Sleeter Christine E., Grant Carl A., 1984, *An Analysis of Multicultural Education in the United States*, „Harvard Educational Review”, t. 57, nr 4.
- Święćkowska Teresa, 2010, *Migracja i gender z perspektywy pracy domowej i opiekuńczej*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa.
- Wilton Shauna, 2009, *Promoting Equality? Gendered Messages in State Materials for New Immigrants*, „Social and Legal Studies”, t. 18, nr 4.

*

Główny Urząd Statystyczny, *Wyniki Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2011. Podstawowe informacje o sytuacji demograficzno-społecznej ludności Polski oraz zasobach mieszkaniowych. Opracowanie przygotowane na Kongres Demograficzny w dniach 22–23 marca 2012 r.*, (www.stat.gov.pl [01.02.2013]).

Analizowane poradniki

- Pierwsze kroki w Polsce — informator dla cudzoziemców ubiegających się o nadanie statusu uchodźcy*, Urząd do Spraw Cudzoziemców (<http://www.udsc.gov.pl/PIERWSZE,KROKI,W,POLSCE,2082.html> [01.02.2013]).
- Dać Radę w Polsce — pakiet informacyjny dla cudzoziemców — obywateli Państw Trzecich*, Helsińska Fundacja Praw Człowieka (<http://www.hfhrpol.waw.pl/uchodzcy/images/stories/file/e-book%20polski.pdf> [01.02.2013]).
- Życie w Polsce — poradnik dla uchodźców*, Stowarzyszenie Vox Humana (<http://www.voxhumana.pl/?materialy-do-pobrania,76> [01.02.2013]).

WHAT DO GUIDES FOR IMMIGRANTS TEACH? POLISH RELIGIOSITY AND GENDER RELATIONS IN INFORMATION FOR FOREIGNERS

Summary

The author undertakes to analyse the integration discourse contained in guides for immigrants published in Poland. She concentrates on two major aspects: first, on the portrayal of Polish religiosity, and second, on descriptions of gender relations and

the social roles of men and women. Information booklets for foreigners are intended to educate foreigners about life in their new country. They may also be read as a self-portrait of the receiving society, defining its key values and preferred integration methods. In the case of the guides under analysis here, the Europeanization of the discourse on integration and foreigners is clear: they create an opposition between European values and models and those of non-European cultures. In the sphere of gender relations, the guides propagate equal rights, and the egalitarian vision of the receiving society is contrasted with the images of the non-egalitarian sending countries. In the sphere of religiosity, one of the guides in particular portrays Polish life as being imbued with the influence of Christianity.

Key words / słowa kluczowe

integration of immigrants / integracja imigrantów; multicultural education / edukacja międzykulturowa; religion / religia; gender